

больш дакладны; калі выкарыстоўваюцца сюжэтныя малюнкi, рэпрадукцыі карцін, фрагменты кіна- і тэлефільмаў з адпаведнымі сінтаксічнымі заданнямі.

Пры вывучэнні тэмы «Галоўныя і даданыя члены сказа» больш часу неабходна адводзіць на вывучэнне састаўнога выказніка, бо звесткамі пра просты выказнік навучэнцы валодаюць у дастатковай ступені. Спачатку навучэнец павінен зразумець прызначэнне звязкі ў састаўным выказніку, для чаго карысна супаставіць дзеясловы, якія выкарыстоўваюцца ў ролі звязкі, з дзеясловамі, якія выступаюць ва ўласным іх значэнні. Праводзячы такія назіранні, вучні могуць самастойна канструаваць састаўныя выказнікі, правільна ўжываць іх у маўленні і выконваць адпаведныя заданні.

Прымяняць схемы ў навучанні сінтаксісу настойліва раіць Л. М. Зельманова. Яна сцвярджае, што «схемы дапамагаюць абстрагавацца ад канкрэтнага моўнага матэрыялу», «схематычная пабудова табліц развівае абстрактнае мысленне вучняў, а гэта вельмі важна для вывучэння граматыкі» [5, с. 57].

Апошнім часам усё больш актыўна выкарыстоўваюцца камп'ютарныя навучальныя і дыягнастычныя праграмы па беларускай мове. Выкарыстанне камп'ютара ў навучальным працэсе — прагрэсіўны шлях, які дазваляе індывідуалізаваць навучанне, практычна замацаваць навык, зрабіць вучэбны працэс наглядным, цікавым.

Камп'ютарныя праграмы дапамагаюць, напрыклад, адлюстравіць у дынаміцы і наглядна праводзіць лінгвістычны эксперымент, структурны аналіз словазлучэння, сказа, тэксту і інш. Спачатку распрацоўваецца сцэнарый урока, матэрыял разбіваецца на асобныя блокі. Пазнаёміўшы навучэнцаў з тэарэтычным матэрыялам, камп'ютар прапануе пытанні ці заданні на замацаванне, а таксама для выпрацоўкі практычных навыкаў. Камп'ютар падае навучэнцу пэўныя каманды, кантралюе правільнасць выканання задання (указваючы правільна ці няправільна), дапамагае (адсылае да тэарэтычных звестак), прапануе апорную інфармацыю, улічвае недахопы. Выкарыстанне навучальных праграм карысна ў першую чаргу для фарміравання пунктуацыйных навыкаў, навыкаў адрознення сказаў розных тыпаў.

Дыягнастычныя камп'ютарныя праграмы дазваляюць выяўляць узровень ведаў і ўменняў школьнікаў, на аснове статыстычных дадзеных назіраць за індывідуальным развіццём навучэнца на працягу ўсіх гадоў навучання ў школе, з іх дапамогай фарміруецца інфармацыйны банк індывідуальнага развіцця навучэнца.

У сучаснай школе ёсць ужо дастатковы вопыт работы з інтэрактыўнай дошкай. Работа з дошкай дазваляе рэалізаваць прынцып нагляднасці і актывізаваць навучанне, бо заахочвае імправізацыю як з боку настаўніка, так і навучэнца, дазваляе маляваць і рабіць запісы ў любых дадатках, захоўваць і раздрукоўваць любыя запісы, зробленыя ў час урокаў, спрашчаць праверку засвоенага матэрыялу. Разнастайнасць колераў, даступных на інтэрактыўнай дошцы, дазваляе выдзеліць важныя моманты, звязваць агульныя ідэі. Вучні атрымліваюць больш магчымасцей для актыўнага ўдзелу ў вучэбным працэсе, разумеюць больш складаны матэрыял у выніку эфектыўнай і дынамічнай яго прэзентацыі, з вялікім задавальненнем працуюць на дошцы ў пазаўрочны час.

У школе найбольш папулярным праграмным забеспячэннем для інтэрактыўнай дошкі з'яўляюцца праграмныя абалонкі «Notebook» і «Lynx4», бо яны простыя ў выкарыстанні, іх зручны інтэрфэйс спрыяе стварэнню інтэрактыўных заданняў. Дадзенае праграмнае забеспячэнне дазваляе адначасова працаваць з тэкстам, графічным адлюстраваннем, відэаматэрыяламі, кіруючы працэсам работы з дапамогай указкі па сэнсарнай паверхні дошкі. Магчымасць захоўваць урокі, дапаўняць іх запісамі паляпшае спосаб падачы матэрыялу: старонкі можна праглядаць у любым парадку, вяртацца да вывучанага матэрыялу.

Заклучэнне. Ад выбару сродкаў актывізацыі і ўмоў навучання залежыць узровень пазнавальнай актывінасці школьнікаў, а значыць якасць іх пазнавальнай дзейнасці. Вывучэнне складаных сінтаксічных паняццяў праходзіць больш паспяхова пры актыўнай і зацікаўленай рабоце навучэнцаў на кожным уроку.

Спіс цытуемых крыніц

1. Гомезо, М. В. Возрастная и педагогическая психология / М. В. Гомезо [и др.]. — М. : Просвещение, 1984. — 256 с.
2. Шамова, Т. И. Активизация учения школьников / Т. И. Шамова. — М. : Педагогика, 1982. — 324 с.
3. Протчанка, В. У. Шматаспектны аналіз пры вывучэнні сінтаксісу беларускай мовы / В. У. Протчанка. — Мінск : Выш. шк., 1987. — 144 с.
4. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М. : Сов. Энцикл., 1966. — 608 с.
5. Волкова, Н. А. Развитие познавательных способностей детей на уроке / Н. А. Волкова, А. А. Столяр. — Минск : Нар. асвета 1995. — 320 с.

УДК 821.133.1-1:821.16-1

В. І. Патаповіч

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

ПОЛЬ ВЕРЛЕН І ТВОРЧЫЯ ПОШУКІ СЛАВЯНСКІХ ПАЭТАЎ

Уводзіны. Дыялог культур — адзін з асноўных прынцыпаў развіцця сусветнай літаратуры. Кантэкстуальнае вывучэнне літаратуры з'яўляецца надзвычай актуальным. Праз творы сусветнага пісьменства ствараецца айчынная літаратурная спадчына. У артыкуле разглядаецца перыяд другой паловы XIX — пачатку XX ст., які характарызуецца глабальным крызісам традыцыйнай еўрапейскай цывілізацыі, ахапіўшым розныя сферы жыцця.

ця народа. Гэта абвастрыла супярэчнасці ў гістарычных, светапоглядных і эстэтычных дачыненнях. Вялікую ролю ва ўсведамленні глабальнасці крызісу адыграла філасофія Фрыдрыха Ніцшэ, Артура Шапенгаўэра, творчасць Поля Верлена. У 1910-х гг. у Беларусі ва ўсёй сваёй глыбіні і наватарскіх пошуках адкрываецца паэзія Максіма Багдановіча.

Асноўная частка. Перыяд другой паловы XIX — пачатку XX ст., у рэчышчы якога развіваліся літаратура і мастацтва, атрымаў назву дэкадэнцтва. Дэкадэнцтва (ад французскага *decadence* — «заныпад») — агульная арыентацыя шматлікіх напрамкаў у амерыканскім і еўрапейскім мастацтве канца XIX — пачатку XX стст. [1]. Напрамак узнік у Францыі ў 80-х гадах XIX ст. У рэчышчы літаратуры дэкадансу развіваліся тры літаратурныя плыні: сімвалізм, імпрэсіянізм, эстэтызм. Асноўныя матывы дэкадансу — адчуванне безнадзейнасці, страта сэнсу быцця, крызіс ідэалаў, панаванне тэмы смерці, адзіноты, самотнасці. Разам з тым дамінавала ідэя свабоды творчасці дзеля творчасці. Яскравым прадстаўніком гэтага перыяду стаў французскі сімваліст Поль Верлен — паэт дэкадансу, часу і настрояў, якія панавалі ў большасці апазіцыйна настроеных людзей другой паловы XIX ст.

Рысы творчасці Поля Верлена пераймалі многія еўрапейскія пісьменнікі і паэты. Існуюць усе падставы сцвярджаць, што Верлен адыграў значную ролю ў фарміраванні творчага стылю Максіма Багдановіча. Паэзія Верлена і Багдановіча — хоць яны і належалі да розных стагоддзяў і літаратур — мае шмат агульнага. Пэўнае падабенства назіраецца і ў жыццёвых лёсах паэтаў. Абодва рана асірацелі: Поль застаўся без бацькі, Максім страціў маці. Гэтая трагедыя ў кожным выпадку паклала адбітак на іх творчасць.

Максім Багдановіч, пераймаючы з паэзіі Верлена, становіцца адным з першапачынальнікаў нацыянальнай літаратуры, стаіць ля вытокаў культурнага адраджэння Беларусі. Ён працягваў традыцыі Верлена, уводзіў іх у сваю творчасць, пераплаўляў іх у арганічную частку сваёй вобразнай сістэмы.

Прыкметная асаблівасць паэтычнай мовы Верлена — музычнасць. Яе не варта разумець толькі як да-сканалую арганізацыю фармальнага боку паэмы (выкарыстанне фанетычных сродкаў мовы: паўтарэнне, алітэрацыя, падбор галосных і зычных) для стварэння эфекту «гармоніі». Музычны элемент у Верлена — новы тып паэтычнага мыслення. На яго думку, паэзія нараджаецца ў патаемных нетрах чалавечае душы і гучыць не як слоўная, а як музычная плынь. І потым ужо створаная мелодыя запаўняецца словам. У вершы «Мастацтва паэзіі» гучыць вядомая цытата-лозунг паэта «Спачатку музыка!». І як водгук на гэта — «Музыкі перш за ўсё!» — піша Максім Багдановіч у эпіграфе да свайго верша «Маёвая песня».

Паэтычнае наватарства французскага паэта, звязанае з прынцыпамі імпрэсіянізму і сімвалізму, адпавядала эстэтычнаму пошуку беларускага паэта [2], і гэта дазваляе Максіму Багдановічу зрабіць удалыя пераклады вершаў Поля Верлена на беларускую мову.

Верш «Асенняя песня» — гэта яшчэ адна спроба Поля Верлена даць паэтычны адбітак «пейзажу душы», у якім прырода надзяляецца чалавечымі рысамі, а душа ўбірае ў сябе стан і прыкметы прыроды. Верш адметны асаблівай меладычнасцю, рэзкія зломы якой перадаюць настрой самоты, нетрываласці жыцця. Гэтыя асаблівасці самаадчування лірычнага героя перадае ў сваім перакладзе М. Багдановіч: *«Як раньш няе / І ў сэрца б'е / Сумны тон. / То, восень, іх, / Бальных тваіх, / Скрытак стогн. / Чу! Часу ўдар! / Бляднее твар, / Рвецца ўздых: / Устаў карагод / Мінулых год, / Дзён былых. / А віхр ліхі, / Што ў лісць сухі, / Дзьме ў мяне. / Нясе туды, / Нясе сюды, / Ў даль імкне»* [3, с. 173].

Поль Верлен па-майстэрску выяўляе пачуцці ў слове. Адчуванне адзіноты, тугу, меланхолію ўдалося пераканаўча перадаць Максіму Багдановічу ў перакладзе верша «Плачацца ў маім сэрцы...»: *«Плач сэрца майго, / Як над горадам дождж. / Скуль расце, для чаго / Смутак сэрца майго? / ... Шчыміць без прычын / У бедным сэрцы маім. / Ужо няма злых часін, — / Гэты плач — без прычын»* [3, с. 174]. Такі настрой быў блізкі і самому М. Багдановічу, які адчуваў цяжар жыцця, яго марнасць.

Значэнне прадстаўнікоў французскай школы, і перш за ўсё Верлена, у фарміраванні новага кірунку ў рускай паэзіі першым усвядоміў паэт-мадэрніст Валерый Брусаў і звярнуўся да яго твораў як перакладчык. Як і Багдановіч, В. Брусаў адчуваў меладычнасць вершаў французскага паэта і імкнуўся захаваць яе ў сваіх перакладах. Калі звярнуцца да брусаўскага перакладу верша «Плачацца ў маім сэрцы...», то ў першую чаргу варта адзначыць дакладную перадачу лексічнага боку верша: *«Небо над городам плачет, / Плачет и сердце мое. / Что оно, что оно значит, / Это унынье мое? / ... Что ты лепечешь, несчастье? Сердца печаль без причин... / Да! Ни измены, ни счастья, — / Сердца печаль без причин. / Как-то особенно больно / Плакать в тиши ни о чем. / Плачу, но плачу невольно, / Плачу, не зная о чем»* [4, с. 108].

Істотна, што В. Брусава як перакладчыка паэзіі П. Верлена вылучае аб'ектыўны падыход да арыгіналу. Ён не імкнецца ўнесці ў пераклад рысы сваёй творчасці, а спрабуе перадаць своеасаблівасць лірыкі паэта. Трэба адзначыць, што спробы В. Брусава эксперыментávaць з паэтычнымі формамі, выпрацаванымі еўрапейскай літаратурай, імпанавалі таксама і М. Багдановічу. Невыпадкова эпіграфам да раздзела «Старая спадчына» ў зборніку «Вянок» ён абраў радкі з брусаўскага верша «Кому-то»: *«Мы зёрна дрэвние лелеем, / Мы урожай столетий жнём»* [5, с. 111].

Як і М. Багдановіч, В. Брусаў адчуваў меладычнасць вершаў французскага паэта і імкнуўся захаваць яе ў сваіх перакладах. Праўда, калі для В. Брусава выкарыстанне агульнаеўрапейскіх тэндэнцый для рускай літаратуры мела пераважна эстэтычны сэнс, то М. Багдановіч падкрэсліваў, што ён аднаўляе па-беларуску ўзоры і формы паэтычнай класікі не толькі дзеля іх красы, але і жадаючы надаць беларускай пісьменнасці больш еўрапейскі выгляд.

Праграмным можна лічыць наступнае выказванне В. Брусава: «...Я лічыў бы сваю справу выкананай, калі б мне ўдалося даць рускім чытачам хаця б падабенства тых вершаў Верлена, якія заўсёды моцна ўражвалі мяне сілай сваёй выключнай шчырасці, дзіўным зачараваннем сваёй музычнай формы». Гэтыя словы падцвярджаюць, што, сапраўды, Поль Верлен з'яўляецца майстрам паэтычнага слова, з дасканалым наватарствам і індывідуальным стылем.

Заклучэнне. У артыкуле прааналізаваны асноўныя рысы творчасці французскага паэта Поля Верлена перыяду другой паловы XIX — пачатку XX ст. Яго творчасць пераймалі многія еўрапейскія паэты. П. Верлен адыграў асабліва значную ролю ў фарміраванні творчага стылю М. Багдановіча ў беларускай літаратуры, а ў рускай літаратуры паўплываў на перакладчыцкую дзейнасць В. Брусава. Зварот да духоўнай сферы жыцця чалавека, выяўленне пачуццяў, эмацыйнасць, музычнасць вершаў — асноўныя рысы творчасці П. Верлена, якія пераймалі славянскія паэты ў сваіх літаратурных творах.

Спіс цытуемых крыніц

1. Дэкаданс : Вікіпедыя. Вольная энцыклапедыя [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <https://be-tarask.wikipedia.org/wiki/Дэкаданс>. — Дата доступу : 28.08.2021.
2. Паэзія М. Багдановіча ў кантэксце эпохі дэкадансу і мадэрну [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/151374/1/Багдановіч_кантэкст%20эпохі_2016_сайт.pdf. — Дата доступу: 05. 10. 2021.
3. *Багдановіч, М.* Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч ; рэдкал. : В. В. Зуёнак [і інш.]. — Мінск, 1992—1995. — Т. 1. — 751 с.
4. Русская литература : учеб. пособие для 11-го кл. / Н. И. Мищенчук [и др.] ; под ред. Н. И. Мищенчука, Т. Ф. Мушинской. — 2-е изд. — Минск : НИО, 2006. — 576 с.
5. Максим Багдановіч : энцыклапедыя / склад. І. У. Саламевіч, М. В. Трус ; рэдкал. : Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. — 608 с.

УДК 821.161.3

Т. П. Тарановіч

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

КОНЬ У СІСТЭМЕ КАШТОЎНАСЦЕЙ СЕЛЯНІНА

Уводзіны. Беларуская літаратура характарызуецца наяўнасцю разгалінаванай сістэмы вобразаў. Фауна ў творчасці нашых пісьменнікаў апрача дзікіх звяроў, шматлікага птаства, прадстаўлена таксама вобразамі свійскіх жывёл. Адным з найбольш распаўсюджаных вобразаў жывёл у беларускай літаратуры з'яўляецца конь. Ён уяўляе сабой значную каштоўнасць для беларускага селяніна.

На працягу тысячагоддзяў конь верна служыў чалавеку. Верхам на кані чалавек пераўзыходзіў сваіх ворагаў, больш паспяхова паляваў і хутчэй паведамляў навіны. Паступова менавіта ў мастацкай свядомасці вобраз каня трансфармаваўся. У беларускай літаратуры ён набыў якасна іншую ідэйна-сэнсавую трактоўку. Гэта ўжо не толькі памочнік героя ў пэўных гераічных учынках, але і спадарожнік у жыцці беларуса-земляроба, з якім ён раздзяляе надзённыя клопаты па гаспадарцы. Дзякуючы сіле, вынослівасці, кемлівасці, жвавасці, ён аказваў вялікую дапамогу людзям. Конь быў карміцелем у хаце простага селяніна і прадметам гонару ў доме шляхты.

Асноўная частка. Даследуючы гістарычныя факты і творы беларускіх пісьменнікаў, можна зрабіць выснову, што конь — гэта гонар селяніна, яго карміцель, апора ўсёй гаспадаркі, асабліва падчас цяжкіх сацыяльных умоў.

У ментальнай свядомасці беларуса гэтая свойская жывёла звязваецца з доляй беларуса-працаўніка. Так, у творы Міхася Зарэцкага «Вязьмо» апісваецца новая баявая эра — рэканструкцыя, рэвалюцыйная пераробка вёскі. У адной з частак раамана мы бачым радкі, прасякнутыя болей вымушанага расстання з жывёлай. Гаспадар размаўляе са сваім канём, які заўтра ўжо будзе не яго: «Касютка... Касютка... мой... мой касютка... Добры мой коська... Я ж цябе выгадаваў, я ж цябе вырасціў. Ты ж быў маленькае зусім жараятка, я цябе насіў на руках... А ты ж добры, крэпкі канёк. Ты стараешся, шчыра працуеш, не натурышся, любіш свайго гаспадара... Паедуць на табе чужыя людзі, не дагледзяць цябе, не напояць. Будуць біць цябе, пасякуць тваю гладкую скуру. Не будзе ў мяне майго касюткі... Не будзе...» [1, с. 71]. Пры новых парадках было цяжка адводзіць скаціну ў калгас, дзе за ёй не было належнага дагляду.

У рамане З. Бядулі «Язэп Крушынскі» таксама распавядаецца пра жыццё вёскі ў перыяд калектывізацыі. Дзевяностагадовы бортнік Мірон Солах некалі меў пяцьдзесят калодак пчол, мёд прадаваў, вырабляў свечкі, якія раздаваў па навакольных цэрквах. Любіў лазіць на дрэвы. «Я і цяпер лазіў бы, — не раз гаварыў ён, шамкаючы губамі, — але палякі знішчылі ўсе калоды». Падстрэлілі і дзедавага каня, якога Мірон надта ж шкадаваў: «пехатой у Мінск хадзіў са свечкамі... каня шкадаваў, каня... На сваіх плячах насіў дровы з лесу, зімой на саначках вазіў, а Гнядога шкадаваў» [2, с. 167]. Мірон Солах песціў і шкадаваў каня, ахвяруючы сваім здароўем.

У натуралістычных мастацкіх апісаннях конь часцей прадстаўлены як працавітая і цягавітая істота, ён сімвалізуе дабрабыт і трываласць сялянскай гаспадаркі. Надзвычай яскрава апісвае каня рускі пісьменнік Аляк-